

Jana FIRSTOVÁ*

ODBYWANIE KARY PRZEZ SKAZANE KOBIETY – MATKI Z DZIEĆMI. DOŚWIADCZENIA REPUBLIKI CZESKIEJ. ZARYS PROBLEMATYKI

***Streszczenie:** Artykuł przedstawia kwestię odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety, pod opieką których znajdują się nieletnie dzieci. W tekście przedstawiono (w zarysie) współczesne realia funkcjonowania obiektów wchodzących w skład systemu penitencjarnego Republiki Czeskiej, w których przebywają, na podstawie prawomocnego wyroku skazującego, matki z ich małoletnimi dziećmi.*

***Słowa klucze:** przestępczość, matka z dzieckiem, małoletni, Republika Czeska.*

Wstęp

Umożliwienie odbywania kary pozbawienia wolności matkom z ich małoletnimi dziećmi to temat bardzo kontrowersyjny w Czechach, ponieważ nie dotyczy to jedynie laickiej części społeczeństwa, ale również dość często w tej kwestii sprzeczne stanowiska zajmują specjaliści zajmujący się zagadnieniami z zakresu, m.in. penitencjarystyki, resocjalizacji¹.

Wspomnianą możliwość odbywania kary, gwarantuje skazanym kobietom prawo Republiki Czeskiej dopiero od 2000 r. Podczas prac przygotowawczych, dużą inspiracją dla czeskich ustawodawców były zmiany wprowadzone przez kraje europejskie, które posiadały już kilkuletnie doświadczenie w tych kwestiach. Chodzi głównie o Polskę i Niemcy². Przytaczając ww. organizmy państwowe, nie można

* ppłk dr Jana Firstová, Katedra Kryminologii, Wydział Bezpieczeństwa i Prawa, Akademia Policji Republiki Czeskiej w Pradze, ul. Lhotecká 559/7, 143 00 Praha 4, e-mail: firstova@polac.cz

¹ *Sociální ochrana*, [w:] *Terciární prevence, její možnosti a limity*, (Red.) V. Černíková, Plzeň 2008, wyd. Aleš Čeněk, s. 28.

² J. Dworzecki, *Inštitúcia penitenciárneho dozoru v Poľsku. Náčrt problematiky*, [w:] *Terciárna prevencia v širšom sociálnom kontexte*, (Red.) M. Jurisová, E. Mamojková,

zapominać o różnicach panujących w owych krajach, które dotyczą, m.in. zagadnień z zakresu regulacji prawnych, systemu ubezpieczeń społecznych lub innych wskaźników ekonomicznych.

Odbywanie kary pozbawienia wolności bez zawieszenia, oznacza znaczną ingerencję nie tylko w życie skazanej, ale również jej małoletniego dziecka. Stąd też możliwość wspólnego pobytu, skazanych kobiet i ich dzieci, ma dla obu stron ogromne znaczenie. Takie rozwiązanie należy postrzegać jako bardzo istotne i pożyteczne pod wieloma różnymi względami.

Podczas przygotowania poszczególnych programów, przestrzegając przepisów dotyczących odbywania kary pozbawienia wolności, zwraca się uwagę na psychiczne i fizyczne cechy kobiet. Do nich można zaliczyć specyficzną rolę kobiety – matki. Między matką a dzieckiem wywiązuje się silna, emocjonalna więź, która może zostać, na skutek długiej rozłąki, osłabiona, jak również spowodować poważne urazy psychiczne u obu stron (nie dotyczy to oczywiście przypadków, kiedy to matka dopuściła się czynów karalnych wobec własnego dziecka). Podczas przygotowań poszczególnych programów brane są pod uwagę nie tylko potrzeby kobiety, ale przede wszystkim dziecka jako takiego.

1. Jednostki czeskiego systemu penitencjarnego oferujące miejsca dla kobiet z dziećmi

W więzieniu Světlá nad Sázavou, w odpowiedzi na nową możliwość odbywania kary, na podstawie ustawy nr 169/1999 Dz. U. Republiki Czeskiej, o odbywaniu kary pozbawienia wolności, po wykonaniu kompletnego remontu 1 października 2002 r. otwarto oddział specjalny, na którym mogły odbywać karę matki wraz ze swoimi małoletnimi dziećmi. Do dziś jest to jedyny taki oddział na terenie Czech.

Więzienie Světlá nad Sázavou powstało w miejscu dawnej „zielonej szkoły” 1 marca 2000 r. Po trwającym sześć lat remoncie, udało się stworzyć nowoczesne więzienie dla kobiet. Oprócz oddziałów standardowych i specjalnych (np. dla osób trwale niezdatnych do pracy, dla młodocianych) w tym zakładzie działa również oddział dla matek z dziećmi. Placówka ta może pochwalić się wieloma sukcesami.

Na początku istnienia oddziału liczba miejsc była bardzo ograniczona, ponieważ dysponowano tylko 4 miejscami. Obecnie podwyższono ją do 15 miejsc dla matek oraz do 20 miejsc dla ich dzieci.

Oddział składa się z 15 sypialni, po jednej dla każdej matki i jej dziecka (dzieci). Matka może pozostawać tam z dzieckiem, dopóki nie ukończy ono 3. roku życia, a w przypadku rodzeństw – 5. roku życia. Praktyka ta jest podyktowana chęcią utrzymania więzi między rodzeństwem. Granica wiekowa (3 lata) wynika głównie z założenia, że dziecko w tym wieku zazwyczaj nie uświadamia sobie otoczenia, w którym żyje. Sypialnie zostały wyposażone pod kątem potrzeb dziecka. Znajdują się tam: łóżeczko dziecięce, stół do przewijania, a także „kojec” ograniczający przestrzeń, w której swobodnie może poruszać się dziecko. Wspólne łazienki są również przystosowane do wieku dziecka. Ich wyposażenie stanowią, m.in.: wanienki, miejsca do przewijania, mniejsze wanny, itp. Ponadto dla dzieci i ich matek przygotowano na oddziale pokój gier, gdzie znajdują się różne zabawki, maty, mebelki dziecięce oraz inne pomoce dydaktyczne i rehabilitacyjne. Cały oddział jest w pełni przystosowany do pobytu bardzo małych dzieci. Podczas przygotowań brano głównie pod uwagę względy bezpieczeństwa. Na zewnątrz, w miejscach przeznaczonych do wspólnego, aktywnego pobytu na świeżym powietrzu, ustawiono huśtawki i piaskownicę.

Bezproblemowe działanie tej części zakładu jest w dużym stopniu zasługą 24-godzinnej obecności pracowników, którzy pomagają osobom osadzonym na oddziale. Personel stanowią przede wszystkim pedagodzy, wychowawcy oddziałowi, pielęgniarki dziecięce, którzy współpracują również z lekarzami pediatrii, pracownikami socjalnymi, jak również pracownikami pionu ochrony zakładu karnego.

Oddział głównie dąży, jak to określają regulacje Kodeksu karnego, do osiągnięcia celu kary. Ponadto takie działania mają na celu zapobieganie rozdzieleniu matki z dzieckiem i umieszczeniu go pod opieką instytucjonalną, a także dążą do umacniania poczucia odpowiedzialności rodzicielskiej, rozwoju pozytywnej więzi uczuciowej na linii matka-dziecko. Ułatwiają powrót osadzonej do społeczeństwa, poprzez stymulację postaw i umiejętności społecznych.

Jednym z kryteriów, które mają pomóc osiągnięciu wyznaczonych celów, niezbędne jest przestrzeganie, m.in. dziennego trybu pracy na oddziale, który jest określony przez regulamin oddziału dla matek z dziećmi. Program rozpoczyna się o 7:00 od higieny osobistej,

przygotowania śniadania dla dzieci, sprzątania. Potem jest czas na zajęcia przedpołudniowe, przygotowanie obiadu oraz wspólny posiłek (przygotowaniem jedzenia zajmują się skazane – wg jadłospisu zestawionego przez pielęgniarkę-dietetyczkę). Kobiety otrzymują żywność z kuchni więziennej, tak jak inne skazane. Po obiedzie dzieci są układane do snu, odbywają się zajęcia popołudniowe, kolacja, potem jest czas na higienę osobistą oraz wieczorne prace porządkowe.

Jak widać podstawą programu jest tak naprawdę całodniowa opieka nad dzieckiem. Jeśli skazane dobrze sobie radzą, otrzymują szansę udziału w zajęciach o profilu edukacyjnym oraz w kółkach zainteresowań. Zakład karny oferuje kursy edukacyjne, dzięki którym skazane mogą wywiązać się z obowiązku szkolnego, ukończenia szkoły rodzinnej jak i ukończyć kursy z zakresu, m.in.: szycia odzieży, podstawowych prac kuchennych, nauki języka, itp. Na terenie zakładu działa również wiele różnych kółek zainteresowań, jak np. kursy: rysunku, garncarstwa, prac ręcznych, aerobik, gimnastyka korekcyjna, kursy jogi oraz ćwiczeń ruchowych z dziećmi. Skazane mogą brać również udział w wielu inicjatywach wychowawczych o charakterze specjalistycznym, podczas których stosowane są indywidualne oraz grupowe metody terapeutyczne (artterapia, muzykoterapia, dramaterapia, trening psychologicznych umiejętności społecznych).

Wielce istotną kwestią dla tej kategorii skazanych, głównie w celu zaspokajania potrzeb ich dzieci, są działania poza terenem placówki. Są to działania niezbędne dla rozwoju więzi w świecie zewnętrznym i jeśli to możliwe, bezproblemowy powrót do zwykłego życia.

Do tej grupy należą różne przedsięwzięcia poza terenem zakładu, połączone z aktywnością ruchową i grami, rozwojem postrzegania i obserwacji, udziałem w różnych wydarzeniach kulturalnych, w tym wizyty w galerii, muzeum, itp. W celu podtrzymywania więzi rodzinnych zezwala się na pobyty dzieci w ich domach. Dotyczy to głównie okresu wakacyjnego oraz świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy.

Oczywiście taki rodzaj odbywania kary pozbawienia wolności nie jest odpowiedni ani możliwy w przypadku wszystkich skazanych kobiet – matek. Dlatego też przyjmowane kobiety muszą spełniać określone wymagania. Nie może być to kobieta, która przed rozpoczęciem odbywania kary miała ograniczone prawa rodzicielskie. Długość jej kary musi być dłuższa niż 6 miesięcy, ponadto kara powinna się zakończyć zazwyczaj do momentu uzyskania przez dziecko wieku 3 lat (w przypadku rodzeństwa – 5 lat). Brane pod uwagę są kobiety, które

przed rozpoczęciem odbywania kary, opiekowały się swoim dzieckiem w odpowiedni sposób i nadal będą miały możliwość, po zakończeniu odbywania kary, zapewnienia dziecku odpowiedniej opieki. Chodzi o skazane posiadające odpowiednie zabezpieczenie finansowe, które umożliwi im pokrycie kosztów potrzeb dziecka przebywającego na oddziale specjalnym. Kolejny warunek to pozytywna opinia organu ochrony socjalnej i prawnej dzieci oraz psychologa dziecięcego.

Zgodnie z ustawą dotyczącą odbywania kary pozbawienia wolności, dyrektor zakładu może zezwolić skazanej na zamieszkanie wraz ze swoim dzieckiem oraz opiekę nad nim podczas odbywania kary. W konkretnych przypadkach dyrektor podejmuje taką decyzję na podstawie rekomendacji przedstawionej przez komisję specjalistów, w skład której wchodzi: psycholog, psycholog specjalny, wychowawca, pracownik socjalny, przedstawiciel działu ekonomicznego i administracji, kierownik oddziału specjalnego.

Dotychczasowe doświadczenia potwierdzają, że istnienie takiego oddziału, dla matek z dziećmi, jest w warunkach czeskiego więziennictwa uzasadnione. Odbywanie kary pozbawienia wolności to bardzo odczuwalna ingerencja nie tylko w życie skazanych kobiet, ale również w znacznym stopniu w całą strukturę rodziny, nie wyłączając małych dzieci. W pierwszych miesiącach i latach swojego życia małe dzieci są mocno związane z matką, potrzebują jej. W wielu krajach Unii Europejskiej, jak i poza nią, można napotkać różne modele odbywania kary pozbawienia wolności skazanych kobiet, które umożliwiają, w mniejszym lub większym stopniu, występowanie właściwych interakcji matek z dziećmi. Od 2000 r. Czechy oferują określony model takiego odbywania kary.

Nie tylko w Czechach, ale również w innych krajach przebiega zmiana modelu i rozwój więziennictwa w omawianym zakresie. W tym miejscu, dla porównania, należy wspomnieć o dobrych praktykach w ramach wykonywania opieki instytucjonalnej w przypadku niepełnoletnich wychowanków domów dziecka, placówek wychowawczych lub diagnostycznych. Chodzi głównie o opiekę nad niepełnoletnimi matkami z dziećmi. Z tą kategorią matek wiąże się więcej rodzajów ryzyka, przede wszystkim wynikających z niedojrzałości emocjonalnej dziewcząt. Osoby ciężarne są otaczane opieką instytucjonalną głównie wtedy, gdy ich rodziny nie mogą się pogodzić z przedwczesną ciążą. W Czechach w ramach opieki instytucjonalnej, istnieje podział kobiet skazanych na dwie zasadnicze

kategorii. Pierwsza to młode ciężarne, które są przyjmowane na oddział specjalny najwcześniej po ukończeniu dwunastego tygodnia ciąży. Drugą grupę stanowią już dziewczęta, które właśnie urodziły.

W realizacji tego typu zadań, bardzo dobrze sprawdza się oddział prowadzony przy Ośrodku Diagnostycznym oraz Centrum Opiekuńczo-Wychowawczym w Pradze 4. W listopadzie 2003 r. otwarto tam oddział specjalny dla matek z dziećmi, przeznaczony dla dziewcząt między 15. a 18. rokiem życia, które są objęte obowiązkiem szkolnym. Oddział dysponuje 12 łózkami dla matek. Celem placówki jest pomoc podczas osvajania się z nową rolą życiową tych młodych kobiet – rolą matki. Pracownicy oddziału, głównie: pedagodzy, którzy służą radami i pomocą, otaczają te kobiety intensywną opieką a następnie prowadzą tzw. dyskretny dozór. Ponadto oddział współpracuje z personelem medycznym, pielęgniarką dziecięcą, lekarzem pediatrą. Placówkę regularnie odwiedza położna. Podczas pobytu dziewcząt w placówce prowadzone są intensywne starania w celu unormowania ich sytuacji rodzinnej. W idealnym przypadku, po zakończeniu pobytu, młoda kobieta powinna powrócić do swojej rodziny lub partnera. Czasem niezbędny jest jednak dłuższy pobyt w domu dziecka. Wiele kobiet odbywających karę bezwzględnego pozbawienia wolności, przechodzi do oddziału specjalnego dla matek z dziećmi w miejscowości Černovice u Tábora.

Sytuacje poszczególnych osadzonych różnią się między sobą, co wpływa na długość ich pobytu w danej placówce. Dziewczęta zazwyczaj odchodzą po upływie okresu postnatalnego. W niektórych przypadkach, w zależności od aktualnej sytuacji osadzonej, długość pobytu może zostać przedłużona nawet do osiągnięcia przez matkę dziecka 18. lub 19. roku życia. Zdarza się też, że młode kobiety nie mają potem dokąd iść. W takich przypadkach placówka stara się zapewnić im miejsce w schronisku, ewentualnie zorganizować tymczasowe lokum (mieszkanie). W kwietniu 2011 r. Ośrodek Diagnostyczny rozpoczął projekt tzw. mieszkań przejściowych w jednym ze swoich praskich oddziałów w Kublovie. Młode matki po odbyciu kary pozbawienia wolności, które nie mają dokąd pójść, otrzymują szansę zamieszkania w miejscu, gdzie będą im asystować specjalnie wyszkoleni pracownicy zatrudnieni w oddziale specjalnym, a także inne osoby (np. wolontariusze, pracownicy socjalni), do których zawsze będą mogły się zwrócić ze swoimi problemami.

Zakończenie

Jedną z bolączek należytego funkcjonowania oddziału, jest kwestia niedoboru środków na finansowanie tej placówki. Ponadto kolejnym problemem, wymagającym systemowego rozwiązania, jest dalsza opieka nad matkami i ich dziećmi po zakończeniu opieki instytucjonalnej. Dodatkowo, w ostatnim czasie, w ramach przygotowań do zmian legislacyjnych w sferze opieki socjalnej, zaistniała groźba zamknięcia ww. placówek, a niestety dotychczas nie przedstawiono żadnej, racjonalnej alternatywy dla zapewnienia wyspecjalizowanej opieki dla osób odbywających karę pozbawienia wolności samotnie opiekujących się nieletnimi dziećmi.

Akty prawne

- [1]. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- [2]. Zákon č. 169/1999Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Bibliografia

- [1.] Černíková, V., *Sociální ochrana*, [w:] *Terciární prevence, její možnosti a limity*, Plzeň 2008, wyd. Aleš Čeněk, ISBN: 978-80-7380-138-0.
- [2.] Dworzecki, J., *Inštitúcia penitenciárneho dozoru v Poľsku. Náčrt problematiky*, [w:] *Terciárna prevencia v širšom sociálnom kontexte*, (Red.) M. Jurisová, E. Mamojková, M. Ondicová, vyd. Akadémia Policajného zboru, Bratislava 2011, ISBN: 978-80-8054-524-6.

Internet:

- [1]. <http://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou-93/o-nas-1628/vykon-vezenstvi-462/vykon-trestu-1052/vykon-trestu-odsouzenych-matek-s-detmi-5925>
- [2]. <http://www.dum-praha.cz/index.php?page=./oddeleni/oddeleni.php>

**WOMEN IN PRISON – MOTHER WITH CHILDREN.
EXPERIENCES OF THE CZECH REPUBLIC.
OUTLINE OF THE PROBLEM**

Summary:

The paper presents the issue of imprisonment of women with minor children. The text is contemporary (in outline) and presents the reality behind functioning of units of the Czech penitentiary system, in which the inmates are, pursuant to a final judgment of conviction, mothers with their minor children.

Key words: *criminality, mother with child, juvenile delinquency, the Czech Republic.*